

Mitler, Rüyalar ve Gizemler

Özden Uludağ Atmaca | ORCID: 0009-0005-6546-3326 | ozyuludag@gmail.com

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Konya, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/045hgzm75>

Öz

Bu çalışma, Mircea Eliade'nin Mitler, Rüyalar ve Gizemler adlı eserini dinler tarihi perspektifinden ele almaktadır. Eliade, mitleri, rüyaları ve gizemleri insan varoluşuna anlam katan temel öğeler olarak bir arada inceler. Modern insanın anlam arayışını, mitik bilinç ve kutsalın yeniden inşasıyla çözebileceğini savunur. Kitap, sembollerin evrensel işlevini ve Batı merkezli tarih anlayışını eleştirir. Eliade, kutsalın tecrübesini teolojik değil, varoluşsal bir zorunluluk olarak ele alırken, mitlerin geçmişten günümüze etkilerini farklı kültürlerde izler.

Anahtar Kelimeler

Dinler Tarihi, Eliade, Sembolizm, Kutsal, Mit, Rüya, Gizem.

Atıf Bilgisi

Uludağ Atmaca, Özden. "Mitler, Rüyalar ve Gizemler". *Nisar 7* (Kasım 2025), 141-151.

Geliş Tarihi	12.04.2025
Kabul Tarihi	04.06.2025
Yayın Tarihi	30.11.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Etik Bildirim	nisardergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve alışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Mitler, Rüyalar ve Gizemler, Yazar Mircea Eliade (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 287 sayfa, ISBN: 978-975-2410-87-9

Eliade (öl. 1907/1986), *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* kitabında; insanın evrende varoluş sırrını iki gerçeklik içerisinde ele alır. Bunlar, birbirinden farkı iki dünya olan Mitler ve Rüyalar âlemidir. Bunların ikisi de gerçek olmayana ya da hayale dayanır. Yazar burada bizi “gerçeği ararken gerçek olmayandan ne bekleyebiliriz?” sorusuna muhatap kılar. Mitler bizi, geleneksel arkaik insanın dünyasına götürürken, rüyalar ise modern insanın dünyasını anlamamıza katkı sağlar. Böylece farkında olmadan son yüzyılın belki de en önemli olaylarından birine şahitlik ederiz. Bir taraftan geleneğin temsilcisi olan Doğu, diğer taraftan modernliğin temsilcisi olan Batı birbiriyle karşılaşır ve hesaplaşır. Etnoloji, oryantalizm, karşılaştırmalı dinler tarihi, sanat, bilim ve felsefe gibi birçok alandaki yenilikler, bize “tuhaf” ve “yabancı” görünen şeylerin anlaşılmasını kolaylaştırır. İki dünyanın benzeyen noktaları, insanın evrendeki varoluşuna bir açıklama yaparak ona anlam katar. Mitler de bu dünya için bir model sunarak kişinin ait olduğu toplumu nasıl hayal edeceğini belirler ve sonsuz bir hayat için anlam arayışına kapı aralar.

Eser¹; Önsöz, dokuz bölüm, yazarın teşekkürü ve kaynakçadan oluşmaktadır. Kitabın önsözünde dünyanın temelini inşa eden şeyin dinsel deneyim olduğunu dile getiren yazar, insanın varoluşunu gerçekleştiren ve hayvansal bir varoluş düzeyine gerilemesini önleyen şeyin kutsal yapılar ve dinsel yönelimlerinin olduğunu belirtir. Her din, hatta ilkel olan bile bir ontolojiye sahiptir. Bu da, kutsal şeylerin ve tanrısal kişilerin, varlığını ortaya çıkartır. İlkel bir toplumda sıradan bir ağacın “Dünya Ağacı” olarak kabul edilmesi, toplum üyelerinin inancını başlatan dinsel bir deneyim haline gelir. Bu sayede evrene dair metafizik bir anlayışa ulaşılr. Dünya Ağacı sembolü onlara bir nesnenin tüm evrenin göstergesi olabileceğini açıklar. Buna bağlı olarak da bireysel deneyim doğarak tinsel eyleme dönüşür. Dünya Ağacına dayalı sembolizm sayesinde insanoğlu evrensel yaşamayı başarır. Yazar, örnek olarak seçtiği ağaç sembolünün bilinç dışındaki işlevini de bize gösterir. Bu tür imgeler rüyalarda çok sık karşımıza çıkmaktadır. Ağaç sembolünün dinlerde ve mitolojilerde yeniden yaratılma, hayatın ve gençliğin kaynağı, ölümsüzlük ve mutlak gerçekliğe dair fikirler olduğunu söyler. Ağaç sembolü insanın rüyasında belirerek onu bireysel çıkmazdan kurtarabilir fakat imgesel olarak evreni açıklamamızda başarılı olamaz. Dinin yapabildiği gibi insanı tin’in düzlemine yükseltmez. Bu örnek bize dinler tarihçisi ile derinlik psikologunun evrenlerini karşılaştırmaya olanak sağlar. Yazar, iki disiplinin temel dayanakları, değer ölçekleri ve yöntemlerinin birbiriyle karıştırılmaması gerektiğinin altını çizer.

Kitabın birinci bölümü, “*Modern Dünya Mitleri*” başlığını taşır. Yazar, kitabın bu bölümünde mitin tanımına yer vermektedir. 19. yüzyıl dilinde mitin, gerçekliğe tekabül eden herhangi bir şey olduğunu söyleyen yazar, Âdemin yaratılışı veya Hesiodos’un (MÖ

¹ Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020).

776) *Thegonia*'sını buna örnek olarak sunmaktadır. Mit, kutsal bir tarihi anlatır. Başka bir deyişle mit, insanoğlunun zamanda başlayan serüvenini anlatan insanüstü bir vahiydir. Aynı zamanda insan davranışı için bir model oluşturmaktadır. Arkaik toplumun insanı, bir mit kahramanını taklit ederek ve onların serüvenini kendine uyarlayarak kutsal dışı (profan) zamandan çıkar ve yeniden o büyümlü kutsal zamanda yaşamaya başlar. Yazar, modern dünyada “mite ne olduğunu” sorar. Geleneksel toplumda mitin işgal ettiği yere şimdi ne geçmiştir? Artık mitlerin geleneksel dönemlerde insanların yaşamındaki merkezi rolü kalmamıştır. Modern dünya, onların hayatına kıyasla mitten yoksun gibidir. Jung kitaplarından birine (*Ruhunu Arayan İnsan*) ismini verdi. Jung (öl. 1875/1961), modern dünyanın Hristiyanlıkla yaşadığı derin kopuştan bu yana bir kriz içinde olduğunu ve bu krizden çıkabilmek için yeniden tinsel kaynaklara yönelmesi gerektiğini; kendisini yeniden inşa edebilmek için ise yeni bir mite ihtiyaç duyduğunu ifade eder.² (Jung, 2021, 21/42 akt. Eliade, 2020, 23).

Eliade bize, kişisel deneyim düzeyinde mitin hiçbir zaman kaybolmadığını, kendisini modern insanın düşlerinde, hayallerinde ve özlemlerinde hissettirdiğini, bilinçdışı ve yarı bilinçli eylemlerin de varlığına ilişkin devasa bir psikoloji literatürünün olduğunu açıklar. Yazar simgeler kadar mitin kendisinin de zihnimizden kaybolmadığını, dolayısıyla sadece yönünü değiştirip farklı bir kisveye büründüğünü, toplumsal alandaki işlevini açığa çıkarmamız gerektiğini izah eder. Modern dünyada bazı kutlamaların dünyevi görünmelerine rağmen mitsel bir yapı taşıdıklarını belirtir. Yeni yıl kutlamaları, bir çocuğun doğumu, yeni bir eve taşınmayı izleyen kutlamaların tamamen yeni bir başlangıca duyulan özlem olduğunu söyler.

Bir toplumun mitlerden tamamen vazgeçmesi mümkün değildir. Çünkü mitsel davranışta asıl olan şey din dışı zamandan ayrılma ve başlangıcın zamanıyla birleşmektir. Bu nedenle modern insanın enformasyon, eğitim ve kültür adını verdiği her şeyde arkaik toplumların işlevini bulmak mümkündür. Yazar, mit anlayışının 20. yüzyılın en faydalı keşiflerinden biri olarak tekrar karşımıza çıkabileceği tahmininde bulunur. Batılı insanın dünyanın artık tek hâkimi olarak yerlileri yönetme gücünde olmadığını söyleyen Eliade'ye göre, onun öteki insanlarla konuşup tanışması bir zorunluluktur. Böylece modern insan, kendi içerisindeki mitsel izleri takip ederek Varlık'ın ayrılmaz bir parçası olarak varoluşunu gerçekleştirecektir.

Eliade'nin bu eserinde dikkat çeken temel fark, mit, rüya ve sembol kavramlarını yalnızca tarihsel ya da psikolojik değil, aynı zamanda antropolojik ve varoluşsal bir düzlemde ele almasıdır. Bu yönüyle eser, klasik mit çözümlmelerinden ayrılır ve okuyucuyu evrensel sembolizmin çok katmanlı doğasıyla yüzleştirir.

Kitabın ikinci bölümü “*Soylu Vahşi Miti*” ya da “*Başlangıcın Güçlü Etkisi*” başlığını taşımaktadır. Ünlü İtalyan yazar G. Cocchiara (öl. 1904/1965) şöyle demektedir: “vahşi,

² Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş* (İstanbul: Say Yayınları, 2021), 21/42 akt. Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 23.

keşfedilmeden önce icat edildi". Bu saptamanın yanlış olmadığını belirten Eliade, Batının özellikle 16./18. yüzyıllarda kendi ahlaki ve politik söylemlerinin ölçütü olarak "Soylu Vahşi" tipini ürettiğini ifade etmektedir. İncil'de ki karakterlere benzeyen bu vahşi, aslında tanıdık birisidir. Tarih ve medeniyetten önce yaşamış olan mitsel "Doğal insan" simgesi kaybolmamış, birçok kâşifin macerasına esin kaynağı olmuştur. Batılı insan, tropik adalar ve cenneti andıran yerleri arayarak dünyadaki cennet düşü ve cennet özlemini açığa çıkarmıştır. Kâşiflerin tarif ettiği bu soylu vahşi, kendi açısından cenneti kaybettiğinin farkındadır. Âdem, ilk günahı işlemeden önce modern insanın özlem duyduğu cennette yaşamaktaydı. Bu ölümsüz zamanda Tanrı ile görüşebiliyor, yiyecek için çalışmak zorunda kalmıyordu. Vahşi, zamanın başlangıcında meydana gelen bu olayı unutamıyor ve acı çekiyordu. Eliade bu yüzden ilkel insanın; kabul ve doğum erıştırme törenlerini, evrenin başlangıcındaki doğumunu ifade eden kozmogoni ile insanın doğumunu ifade eden antropogonideki izlekler olarak görür.

Bazı halkların mitolojisine göre insan işlediği ilk cinayet sebebiyle bugün ölüm, cinsellik ve çalışmaya mahkûm olmuştur. Zamanın başlangıcında çoğu zaman bir kadın ya da bir çocuk, kendi bedeninde, meyve ağaçları köklenebilsin diye kurban edilmeyi kabul etmiştir. Bu kurban ritüeli insanı; bir yandan yaşamın ölümle sonlanması, diğer yandan da yaşamın devamı için yiyecek ve üreme şartına mahkûm eder. Kurban edilen bu varlığın bedeni yiyeceğe dönüşür, ruhu ise ölümler diyarını yaratır.

Kültürün bir diğer aşamasında yamyamlık ritüeli ile karşılaşırız. İyi, vahşinin tinsel olarak şartlanmış bir davranışıdır. Yamyamın büyük endişesinin metafizikmiş gibi olduğu düşünülse de başlangıç zamanında gerçekleşen şeyi unutmamak zorundadır. Törenlerde hayvanın öldürülerek yenmesi ve toplanan ilk ürünün yenmesi aslında simgesel olarak ilk olayın tekrar edilmesidir. Tabiat yenilebilir bitki vermez bu bir cinayetin mahsulü olmalıdır. Çünkü zamanının başlangıcında böyle olmuştur. Yamyam bu dünyadaki sorumluluğunu üstlenir. Bitkiler âleminin devamı için insan öldürmeli ve öldürülmelidir.

Yazar, başlangıca (kozmogoniye) verilen değerlerin toplumlara göre değiştiğini söyler. Bazı halklar için başlangıç, felaket (cennetin yitirilmesi) ve tarih sahnesine düşme anlamı taşırken, bazı ilkel tarım toplumları için ise cinselliğin, çalışmanın ve ölümün olması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte başlangıçta meydana gelen şeylerin, genel bir tutuma dair veri sağladığı söylenebilir. "Cennet" ve "Cennetten kovulma" ya da "yamyamlık", insan olma koşulunu gerçekleştiren mitsel bir olayın imgeleridir. Aralarında farklılık olsa da hepsi aynı şeyi ifade etmektedirler. Ebeveynlerimizden önce bir eylem gerçekleşmiştir ve bu belirleyici eylemi mitsel bir ata gerçekleştirmiştir (Adem). Daha da önemlisi insan ya bununla yüzleşmek ya da bu mitsel atanın eylemlerini tekrar ederek eyleme dönmek zorundadır. Kısacası başlangıca dönüşü gerçekleştirmek için hangi yöntemleri denerse denesin bu eylemleri asla unutmaması gerekir. O eylemi şimdiye taşıyamak, onu tekrar yaşamak demektir.

“İlkel Geleneklerde Cennet Özlemi”, kitabın üçüncü bölümünün başlığını oluşturmaktadır. Mitlerin hepsi bize insanın başlangıçta mutluluğa ve özgürlüğe sahip olduğunu fakat cennetten kovularak bunları yitirdiğini anlatır. Başlangıç zamanında yani cennet aşamasında tanrılar, yeryüzüne inerken insanlar da dağa, ağaca, sarmaşığa tırmanarak cennete ulaşabiliyorlardı. Cennet aşamasının karakteristik özellikleri; ölümsüzlük, özgürlük, cennete çıkıp tanrılarla görüşmek ve hayvanlarla konuşabilmek olarak belirtilmektedir. Fakat insanın düşüşü veya cennetten kovulmasına bağlı olarak bu beceriler kaybedilmiştir. Eliade, şamanların özel teknikler yoluyla insanın başlangıç durumuna tekrar gitmeye çalıştığını ifade eder. Şaman, kendinden geçme yetisine sahip olduğu için bedeninden çıkıp kozmik bölgelere tinsel, mistik yolculuk yapabilir. Bir şaman seansında ilk olarak yardımcı ruhları çağırır. Bunlar genelde hayvanların ruhudur. Onlarla gizli bir dille diyaloga giren şaman, daha sonra mistik yolculuk için davul çalma ve dans aşamasına geçer. Ayindeki son aşama ise transtir. Trans boyunca şamanın ruhunun bedenini terk ettiğine inanılır. Sadece trans halinde şaman havada uçabilir, cehenneme gidebilir, hastalıkları iyileştirebilir ve ruhlara eşlik edebilir. Şamanların insan olmanın ötesine ulaşarak ruha dönüştüklerine inanılır. Tıpkı ruhlar gibi şaman da havada uçarken görünmezdir. Cennete gidebilir, cehenneme inebilir ve ateşten etkilenmeyebilir. Ateş üzerinde hâkimiyet kurarak tinsel bir konuma yükselebilir. Şaman, seans boyunca sadece bir ruh olduğunu gösterir ve cennetten kovulma ile yeryüzü ile gökyüzü arasındaki kesilen iletişimi yeniden kurmaya çalışır. Ateşe hükmetme vahşilerin batıl insanı değildir, bilakis şamanın ruhlar âlemine katıldığının ve onlarla bütünleştiğinin kanıtıdır.

“İlkelerde Duyusal Deneyim Ve Mistik Deneyim”, kitabın dördüncü bölümünü oluşturmaktadır.

Eliade bu bölümde, ilkelerde duyusal deneyimin ne ölçüde dinsel değer taşıdığının peşine düşer. Bu deneyimin verilerinin psikolojik olgu analizi olmadığını, dinler tarihçisi açısından sadece büyüsel ve dinsel anlam ile ilgilenmek gerektiğini söyler. Şaman, bir çağrı ya da seçimle, şamanlığın devredilmesiyle, kişisel bir kararla ya da kabilenin isteğiyle seçilebilmektedir. Seçilme durumu ne olursa olsun ancak belli bir eğitim sonunda şamanlığa kabul edilir. Kendinden geçme yönteminin öğrenilmesi (rüyalar, görümler, translar vb.) ve geleneksel yöntem eğitimi (Şaman teknikleri, ruhların isimleri, kabilenin mitolojisi, gizli dil vb.) şamanlık için gerekli eğitimlerdendir.

Şaman, davranışlarıyla kendisini diğerlerinden ayırır, yalnız olmaya çalışır, hayaller kurar, uyanırken rüyalar görür, ormanda tek başına dolaşır, uykusunda işaretler alır, ataklar yaşar ve nöbet geçirir. Bu nöbetler esnasında şaman ataları tarafından götürüldüğüne, tanrının sarayına kabul edildiğine, tanrının isimleri, ruhların isimleri ve kültleri vs. öğrendiğine inanılır. Bu ilk erişirmenin ardından ruh bedene tekrar girer. Şamanizm’e ait erişirme ayinleri bir ağaç ya da direk vasıtasıyla göğe simgesel bir yükselişi içerir. Tanrılar ve iblisler tarafından seçilen hasta kişi, kendisini bir dizi rüya ile dünya ağacının köküne doğru ruhani bir yolculuk yaparken görür. Cehenneme iniş ritüelinde ölüm sürecinden geçer. Şaman, kendisinin kesilerek parçalara ayrıldığı bir rüyanın

içerisindedir. Şaman, artık başkasına dönüşür ve kendisini ölmüş ve yeniden doğmuş gibi hissetmez. Artık yeni bir varoluşa doğmuş gibidir. Dışarıdan bizim dünyamızda yaşıyor gibi görünse de başka bir varoluş boyutundadır. Şamanın birçok mucizesi vardır. Büyülü uçuş, görünmez olma, su üzerinde yürüme, ateşe hâkim olma, yanan korlarla oynayabilme, onları yutabilme, kızgın demiri elle tutabilme, çıplak ayakla yanan ateşin üzerinden yürüyebilme bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla paleolitik kültürden modern dinlere kadar bu mitsel teknikler bir süreklilik gösterir. Bu durum mutlak tinsel özgürlük boyutuna ulaşan şamanın, insan olmanın ötesine geçerek ve tinlerle bütünleştiği fikrinin göstergesidir.

Kitabın beşinci bölümü, “*Göğe Yükselme Ve Uyanırken Görülen Rüya Simgeçiliği*” başlığını taşımaktadır. A. M. Hocart (öl. 1883/1939), büyüye dayalı uçma ile ilgili ideolojiyi, hükmetmek ve Kral-tanrılar kurumunun bir parçası olarak görür. Güneydoğu Asya ve Okyanusya kralları, omuzda taşınırdı. Çünkü tanrılarla aynı seviyede oldukları için toprağa ve yeryüzüne basmamaları gerekirdi. Bu krallar, tanrılar gibi havada uçarlardı. Çin’de de buna benzer durumlarla karşılaşılır. Geleneğe göre uçabilen hükümdarların ilki imparator Shun’du (MÖ 2294/2184). İmparator Yao’nun (MÖ 2358/2258) kızları korkulan büyücülerdi ve Shun’a kuş gibi uçma sanatını öğretmişlerdi. Taocu rahipleri ifade etmek için “kuş tüylü ermiş” gibi terimler kullanılırdı. “uçarak cennete çıkmak”, Çin’de “kuşların tüylerine dönüştü ve bir ölümsüz gibi gitti” olarak ifade edilmekteydi. Taocular ve simyacılar da havaya yükselme gücüne sahiptiler. Göğe uçuşun hükümdarın tekelinde olmadığı, her türden ermiş, kâhin, büyücü ve mistiğin sahip olduğu bir özellik olduğunu söylenebilir. Hükümdarlar cennete ve göğe çıkabiliyorsa bunun nedeni artık insan olmayı aşmış olmalarıdır. Bu varlık değişimini gösteren hükümdarlar, bu özellikteki ne ilk ne de son kişilerdir. O yüzden “büyülü uçuşu” anlatan mitler, ritüeller ve efsanelerden oluşan bu geniş alanın incelenmesi ve tanımlanması gerekmektedir. Söz konusu mitlerin, ritüellerin, efsanelerin hepsi insan bedeninin bir “tin” gibi davranış sergileyerek insanın cisimselliğini tinselliğe dönüştürme özlemiyle açıklanabilir. Artık insan olma koşulunun bir parçası olmadıkları için sadece özgür olabilenlerin havada uçabildikleri varsayılır. Bu nedenle yogiler, simyacılar nirvana’ya ermiş Budistler uçabilir ve görünmez olup yer değiştirebilirler. Mistiklerin havaya uçma ve göğe yükselmeye dayalı görüntüleri anlam olarak birbirinden farklıdır. Eliade, Zerdüşt’ün (MÖ 768) göğe yükselmeye dayalı kendinden geçişine ve Muhammed’in göğe çıkışına (miraç), dinler tarihi açısından bu kıyaslamalarla karıştırmamak gerektiğini söyler.

“*Dinler Tarihinde Güç Ve Kutsallık*”, kitabın altıncı bölüm başlığını oluşturmaktadır. *Eliade*, 1917’de Marburg Üniversitesi profesörü Rudolf Otto’nun (öl. 1869/1937) *Das Heilige* (kutsal) isimli kitabının yayınlanmasının büyük yankılar uyandırdığını söylemiştir. Rudolf Otto, Tanrı ve din fikirlerini incelemek yerine dinsel tecrübe çeşitlerini analiz etmeye çalışmıştır. Otto, inananlar açısından “yaşayan tanrı” kavramını anlamaya çalışır. Bu kavram, Tanrı’nın hiddetini ve bu hiddetin yansıması olan korkunç gücü ifade etmektedir. Otto kutsal olanın karşısında hissedilen bu korkunun yani *mysterium tremendum* (gizemli olana duyulan korku), üstün bir güce ve ihtişama olduğunu söylemektedir. Onun karşısında insan

tam bir “hiçlik” hissine kapılır ve kendini canlı bir varlıktan farklı bir varlık gibi hisseder. İbrahim’in Tanrı’yla konuşurken kullandığı kelimelerle ifade edecek olursak “ben toz ve külüm, bir hiçim” der (yaratılış 18/27).³

Kutsal, bir güç ve kuvvet olarak tezahür eder. Yazar, kutsalın tezahürünü *hiyerofani* terimiyle ifade eder. Kutsalın tezahürü bir nesnede olabildiği gibi en yüce *hiyerofani* biçiminde de olabilir. Yazar, bazı insanların kutsalın kendini taşlarda veya ağaçlarda açığa çıkarmasını kabul etmekte zorlandıklarını söyler. Oysa burada söz konusu olan şey, bir taş ya da ağacın yüceltilmesi değildir. Sadece kutsalın tezahürü oldukları için ve tamamen öteki olan bir şeyi gösterdikleri için onlara tapılır.

Kutsalın tezahürleri arasında böyle bir ilişki kurduktan sonra Eliade, onun dinamizmini, işleyişini incelemeye girişir. Her *hiyerofan* ide’nin bir *kratofani*, yani gücün tezahürü olduğunu söyleyen yazar, bu gücün Melanezya dilinde *mana* anlamına geldiğini söyler. *Mana*, kendisini insanın sahip olduğu güç, fiziksel kuvvet ve üstünlük olarak açığa vurur. Evrenin yaratılması da tanrıların *manasıyla* mümkün olmuştur. Bir kabilenin şefi, Hristiyan misyonerleri hatta bir kano da *manaya* sahiptir. Kanoya hızı veren *mana* olduğu gibi bu durum bir balık ağı ya da ok için de geçerlidir. Üstün olan her şey bu yüzden *manaya* sahiptir. Yani insanı etkili, yaratıcı ve kusursuz kılan her şey *manadır*.

“Yeryüzü Ana Ve Kozmik Hiyerogamiler”, kitabın yedinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümdeki miti yazar bir öyküyle betimler.

*Umatilla kabilesinden bir Amerikan yerlisi toprağı sürmeyi reddeder. “Tarım yaparak hepimizin anasını yaralamak, koparmak veya kesmek günahdır” der ve ekler: “Ne yani! Bir bıçak alıp ananın göğsünü mü deşeyim? Ama o zaman, ben ölünce, beni tekrar bağrına basamaz.(...) Benden otları kesip, mısırları koparmamı ve beyaz adam gibi satıp zengin olmamı mı istiyorsunuz? İyi ama ananın saçlarını kesmeye nasıl cüret edebilir” der.*⁴ (Mooney, 1896, 721 akt. Eliade, 2020, 174)

Amerika yerlisi bu kâhinin söylediklerini ve toprakta çalışmayı reddetmesini, yeryüzü ananın bedenine zarar vermek istememesine bağlar. Yerliye göre, taşlar, ananın kemikleri, toprak onun eti ve bitkiler ise saçlarıdır. Yani yeryüzü her şeyi doğuran *terramater* veya *tellusmater* (yeryüzü ana veya toprak ana) olarak bilinir. Eliade’ye göre, Amerikan yerli mitleri başlangıçta her şeyin bize nasıl doğduğunu açıklamaktadır. İlk insanlar belli bir süre analarının bedeninde yani toprağın altında yarı insan olarak bir embriyo halinde oluşumlarını tamamlamaya çalışmaktadırlar.

Eliade kitabın bu bölümünde önemli mitsel temalardan olan yaratılış ve kurban etme mitleri üzerinde durur. Ana tema, bir canlı varlığın kurban edilmeden yaratılışın gerçekleşmeyeceği şeklindedir. Kurban edilen varlığın niteliği önemli değildir. Bu varlığın

³ Kitabı Mukaddes (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi 2001), 19.

⁴ James Mooney, “The Ghost-Dance Religion and the Sioux outbreak of 1890”, *Amerikan Etoloji Dairesi Yıllık Raporu* içinde, XIV, 2, Washington, 1896 (s. 641-1136), s. 721. akt. Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 174.

kozmik bir erkek, bir tanrıça ya da mitsel bir kadın olması yeterlidir. Buradaki döngü, hayatın sadece kurban edilen başka bir hayattan doğabileceğidir. Kurban edilen varlık kendisini evrene dönüştürerek bütün bitki türlerinin ve insan ırkının yeniden doğmasını sağlar.

Kurban edilme ritüeline dair yazarın verdiği diğer örnek, Hindistanlı *Khond*'ların *Meriah*'ına aittir.

*Kendi isteğiyle kurban olan Meriah, kurban edilmeden önce kutsanarak kurban edileceği tanrıyla özdeşleştirilir. Etrafında dans edenler, ardından yeryüzüne dua ederek şöyle derler: "Ya tanrıça, sana bu kurbanı verdik; bize iyi bir hasat, iyi mevsim ve sağlık ver!". Kurbanı dönerek eklerler: "Seni aldık ama zorla tutmadık. Şimdi seni kurban ediyoruz ama bunda hiçbir günahımız yok!" Sonunda Meriah'a afyon içirilir ve ardından boğularak öldürülür. Kabileden her biri Meriah'ın bedeninin bir parçasını alarak topraklarına gömerler. Kalan parçaları yakılır ve külleri de toprağa serpilir.*⁵

Eliade bu kanlı ayini, Tanrı'nın başlangıçtaki bütünlüğünün parçalanması mitine dayandırır. Kurban edilen bedeninin parçalarını da yeryüzü anayı dölleyen tohuma benzeter.

"*Gizemler Ve Tinsel Diriliş*" olarak isimlendirilen sekizinci bölümde yazar, Avustralya kozmogonisi ve mitolojisine yer verir. Avustralya yerli halklarından *Karadjeri*'lerin erişirme törenleri kozmogoni ile bağlantılıdır. Eliade, onların ritüel yaşamlarının tamamını kozmogoniye dayandırır. Dünyanın yaratıldığı ve insan toplumlarının bugünkü halini aldığı zaman ile erişirme törenleri arasında bir paralellik kuran yazar, bu törenlerin en ufak bir değişiklik olmadan başlangıçtan bu yana tekrarlandığını söyler. Kendilerinde tarihe müdahale hakkı görmeyen *Karadjeriler*, zamanın şafağında gerçekleşen eylemleri yinelerler. Onlara göre örnek alınması gereken bu eylemler, tanrılar ve tanrısal varlıklar tarafından gerçekleştirildiğinden, bunları periyodik olarak tekrarlanması gerekir. Bu durum arkaik insanların kendilerini, evren doğumun (kozmogoninin) kutsal atmosferinde tutma arzularını yansıtır. Arkaik insanın varoluşu, zamanın başlangıcında örnek alınması gereken modellerin sürekli yinelenmesine dayanır.

"*Dinsel Simgecilik ve Modern İnsanın Endişesi*" başlığını taşıyan son bölümde Eliade, modern insanın endişesini, dinler tarihi açısından değerlendirir. Modern Batıyı eleştirerek Avrupa'nın artık tarihin tek yapımcısı olmadığı saptamasında bulunur. Asya dünyası da tarihin akışına aktif olarak yeniden katılmıştır. Diğer toplumlar da bu sahnede yerini alacaktır. Kültür ve tinsellik doğrultusunda bu tarihsel fenomenin önemli sonuçları olacağını belirtir. Ona göre Avrupa'nın değerleri, evrensel olarak kabul edilen normlar olma statüsünü kaybedecek ve tekrar yerel tinsel yaratı statülerine dönecektir. Batı kültürü öteki ile yani Avrupalı olmayan kültürlerle diyaloga girmek zorunda kalacaktır. Yazar, tüm kültürlerin dinsel bir yapıya sahip olduğunu, dünyaya ve insanın varoluşuna dair dinsel değerlendirmelerle oluştuğunu söyler. Her kültürün kendisini, diğer kültürün gözüyle bir

⁵ Karş. Frazer, *Spirits of the Corn*, I, s. 245 ve devamı; *The Worship of Nature*, s. 386 ve devamı; *Patterns in Comparative Religion*, s. 343 ve devamı akt. Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 212.

mukayese içerisinde, ötekinin dinsel gelenekleri perspektifinden bakmasını yararlı bulur. Diğer kültürlerin dinsel değerlerini iyi bilmek tek başına yeterli değildir. Öncelikle ötekinin bakış açısından görmeyi önemser. Bu becerinin de ancak dinler tarihi ve dinsel etnoloji sayesinde mümkün olabileceğini dile getirir.

Dinler tarihi disiplini içinde sembolizm, kutsallık ve mit kavramlarını sistematik biçimde bir araya getirmesi bakımından Mitler, Rüyalar ve Gizemler, yalnızca Eliade külliyyatı içinde değil, genel olarak modern dinler tarihi literatürü içinde de özgün ve temel bir eser olarak değerlendirilebilir. Kitap, hem kaynak çözümlenmeleriyle hem de disiplinlerarası yaklaşımıyla araştırmacılara model niteliğinde bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Eliade'nin bu eseri, dinler tarihi alanında çalışan araştırmacılar için hem teorik hem metodolojik anlamda önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Mitlerin ve rüyaların yalnızca kültürel değil aynı zamanda evrensel bir bilinç biçimi olduğunu ortaya koyması, özellikle sembolizm çalışmaları için temel bir referans niteliğindedir. Kitabın en güçlü yönlerinden biri, dinsel sembolizmi bireysel deneyim düzeyinde ele alabilmesidir. Özellikle Dünya Ağacı, Yeryüzü Ana, Göğe Yükselme gibi imgelerin hem arkaik kültürlerde hem de bireysel rüyalarda nasıl işlevsel olduğunu göstermesi dikkat çekicidir.

Kitap, özellikle dinler tarihi, sembolizm, mitoloji ve şamanizm üzerine çalışan akademisyenler için temel bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Aynı zamanda mistisizm, psikanaliz ve antropoloji gibi alanlarda çalışan araştırmacılar açısından da yorumlayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Bununla birlikte, kitabın kimi bölümlerinde kullanılan terminolojinin yoğunluğu ve tarihsel örneklerin fazlalığı, disiplinden uzak okurlar için anlaşılabilirliği azaltabilir. Özellikle şamanik ritüeller, ilkel kültürlerin kozmogonileri ve sembolik yapılarla ilgili yapılan detaylı çözümlenmeler, okuyucunun belirli bir kuramsal altyapıya sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Eliade'nin dinler tarihine özgü kavramsal ağı kullandığı bölümler, konunun uzmanı olmayanlar için yorucu olabilir. Bu yönüyle eser, yalnızca genel okuyucuya değil, daha çok ileri düzey araştırmacılara, özellikle dinler tarihi, antropoloji, karşılaştırmalı mitoloji ve sembolizm alanlarında çalışan akademik çevrelere hitap etmektedir.

Eserin Türkçeye çevrilmiş olması, dinler tarihi gibi kavram yoğun bir disiplinde önemli bir katkı sağlamaktadır. Doğu Batı Yayınları tarafından yayımlanan çeviri, anlam bütünlüğünü genel olarak korumakta; ancak bazı felsefi kavramların aktarımında okuyucunun metni bağlam içerisinde yorumlama ihtiyacını doğurabilmektedir. Buna rağmen, metnin bilimsel dili ve terimsel bütünlüğü korunmuştur.

Kaynakça | References | مصدر

Eliade, Mircea. *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Basım, 2020.

Jung, C. Gustav. *İnsan Ruhuna Yöneliş*. 21-42. İstanbul: Say Yayınları, 2021.

Kitabı Mukaddes. 19. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001.